

Dr hab. inż. arch. Krzysztof M. Rostański, prof. PŚ
Wydział Architektury
Politechnika Śląska
Akademicka 7, 44-100 Gliwice
krzysztof.rostanski@polsl.pl
www.krzysztof.rostanski.pl

Drzewa na terenach zieleni Zabrze

Historia zieleni przylicznej w Zabrzu sięga do okresu między 1840 rokiem i końcem lat 60. Był to tak zwany okres założycielski (niem. Gründerzeit). Rozwój przemysłu wiązał się z rozwojem rynku nieruchomości. Wybudowano wtedy wiele kamienic czynszowych tworzących układy kwartałowe. Kolejny bum budownictwa mieszkaniowego przypadł na lata 1880-1914, wsparty był francuskimi kontrybucjami po wojnie francusko-pruskiej. Powstało wtedy wiele obecnych placów i ulic. Sadzono aleje drzew, z których część zachowała się do dzisiaj. Ulice w Zabrzu, jak i całe ówczesne Niemce, obsadzano drzewami od końca XVIII w. Miało to podnieść komfort jazdy, chronić przed słońcem, porywami wiatru i zamieciaми śnieżnymi.

W drugiej połowie XIX wieku pojawiła się też idea osiedli patronackich. Zmienia koniunktura na produkcję przemysłową powodowała w momentach kryzysów odpływ doświadczonych kadry do ośrodków w głębi Niemiec. By to powstrzymać właściciele zakładów przemysłowych starali się zapewnić jak najlepsze warunki życia swoim pracownikom. Budowano dla nich wielorodzinne „familoki” - domy często zaopatrzone w toalety, bieżącą wodę, ogrody działkowe, chlewiki. Miało to podnieść standard życia i zapewnić utrzymanie w okresach dekonjunktury, na zasadzie autarkii czyli możliwości zapewnienia sobie produktów we własnym zakresie. „Familok” wzorowany był na zabudowie ośrodków przemysłowych Europy Zachodniej. Ulice między familokami obsadzano drzewami, zakładano skwery i parki miejskie. Najciekawszymi osiedlami tego typu w Zabrzu: osiedle Borsiga w Biskupicach (dawniej Borsigwerk) i kolonia Piaskowa w centrum miasta zwana „Zandką” (dawniej Sandkolonie).

W latach 1999 do 2001 wykonano inwentaryzację zieleni przylicznej i skwerów w Zabrzu. Ujęto tu wszystkie drzewa rosnące na terenach gminnych. Wśród tych drzew można odkryć ciekawe okazy np. kasztanowiec żółty (*Aesculus flava*) przy ul. Leśnej, dwa okazy jesionu wyniosłego odm. jednolistnej (*Fraxinus excelsior* 'Diversifolia') przy ul. Składowej, robinie akacjową odm. Bessona (*Robinia pseudoacacia* 'Bessoniana') na skwerze u zbiegu ul. Zwycięstwa i ul. Tarnopolskiej lub posadzona w latach 50. robinia pośrednia o różowych kwiatach (*Robinia xambigua*) rosnąca przy ul. Szczęść Boże.

W poniższym zestawieniu ujęto drzewa o obwodach w pierśnicy większych lub równych 50 cm. Ilustrują one zróżnicowanie zieleni miejskiej Zabrze z okresu przed boomem szkolarskim lat 90. Czyli drzewa sadzone w XX wieku, ale również najstarsze okazy z XIX wieku. W zestawieniu nie ujęto drzewostanu parku Poległych Bohaterów, parku Hutniczego i Miejskiego Ogrodu Botanicznego, których nie obejmowała wspomniana inwentaryzacja. Niezależna inwentaryzacja zieleni Ogrodu Botanicznego wykazała 429 taksów dendroflory.

Carpinus betulus 'Columnaris'

Takson	Ilość szt.
Acer campestre - Klon polny	62
Acer negundo - Klon jesionolistny	103
Acer platanoides - Klon pospolity	1610
Acer platanoides 'Globosum' - Klon pospolity odm. kulista	1
Acer platanoides 'Schwedleri' - Klon pospolity odm. Schwedlera	1
Acer pseudoplatanus - Jawor	1723
Acer pseudoplatanus 'Purpureum' - Jawor odm. czerwona	112
Acer pseudoplatanus 'Purpureum' - Jawor odm. purpurowa	2
Acer saccharinum - Klon srebrzysty	94
Acer tataricum - Klon tatarski	2
Acer tataricum subsp. ginnala Wesm. - klon tunguski	9
Aesculus flava - Kasztanowiec żółty	1
Aesculus hippocastanum - Kasztanowiec biały	361
Aesculus xcarnea - Kasztanowiec czerwony	1
Alliathus altissima - Aljant gruczkowaty	3
Alnus glutinosa - Olsza czarna	25
Alnus incana - Olsza szara	8
Betula pendula - Brzoza brodawkowata	530
Betula pendula var. obscura - Brzoza ciemnokora	1
Betula pubescens - Brzoza omszona	2
Carpinus betulus - Grab pospolity	15
Castanea sativa - Kasztan jadalny	1
Catalpa bignonioides - Katalpa bignoniowa	1
Corylus avellana - Leszczyna pospolita	8
Corylus colurna - Leszczyna turecka	1
Crataegus coccinea - Głóg szkarłatny	3
Crataegus monogyna - Głóg jednoszyjkowy	105
Crataegus xmedia - Głóg pośredni	90
Elaeagnus angustifolia - Oliwnik wąskolistny	1
Fagus sylvatica - Buk pospolity	3
Fraxinus excelsior - Jesion wyniosły	2188
Fraxinus excelsior 'Diversifolia' - Jesion wyniosły odm. jednolistna	2
Fraxinus pennsylvanica - Jesion pensylwański	704
Gleditsia triacanthos 'Inermis' - Gledycja trójcierniowa odm. bezbronna	3
Juglans ailantifolia - Orzech aljantolistny	2
Juglans cinerea - Orzech szary	12
Juglans nigra - Orzech czarny	1
Larix decidua - Modrzew europejski	9
Larix kaempferi - Modrzew japoński	9
Malus domestica - Jabłoni domowa	8
Malus sieversii 'Niedzwiedzki' - Jabłoni Sieversia odm. Niedzwiedzkiego	5
Morus alba - Morwa biała	46
Pinus strobus - Sosna wejmutka	1
Platanus xhispanica - Platan klonolistny	77
Populus alba - Topola biała	9
Populus 'NE 42' - Topola 'NE 42'	320
Populus 'NE 49' - Topola 'NE 49'	3
Populus nigra - Topola czarna	108
Populus nigra 'Italica' - Topola włoska	72
Populus simonii 'Fastigiata' - Topola Simona odm. stożkowata	4
Populus simonii - Topola Simona	7
Populus tremula - Topola osika	21
Populus xberolinensis 'Berlin' - Topola berlińska	298
Populus xcanadensis 'Marilandica' - Topola kanadyjska odm. holenderska	9
Populus xcanadensis 'Robusta' - Topola kanadyjska odm. bujna	112
Populus xcanadensis 'Serotina' - Topola kanadyjska odm. późna	126
Populus xcanadensis - Topola szara	30
Prunus avium - Czeresnia ptasia	37
Prunus cerasifera - Ałycza	37
Prunus cerasus - Wiśnia pospolita	4
Prunus domestica - Śliwa domowa	2
Prunus mahaleb - Antypka	17
Prunus padus - Czeremcha pospolita	46
Prunus serotina - Czeremcha późna	25
Pterocarya fraxinifolia - Skrzydłowiec kaukaski	4
Pyrus communis - Grusza ogrodowa	52
Quercus robur - Dąb szypułkowy	334
Quercus robur 'Fastigiata' - Dąb szypułkowy odm. stożkowata	1
Quercus rubra - Dąb czerwony	62
Robinia pseudoacacia - Robinia biała	909
Robinia pseudoacacia 'Bessoniana' - Robinia biała odm. Bessona	1
Robinia xambigua - Robinia pośrednia	1
Salix alba - Wierzba biała	23
Salix caprea - Wierzba łwa	74
Salix elaeagnos 'Angustifolia' - Wierzba siwa odm. wąskolistna	2
Salix eufratica - Wierzba krucha	35
Salix xpendulina nothof. salamonii - Wierzba płacząca	91
Sorbus aria - Jarzab mączny	8
Sorbus aucuparia - Jarzabina pospolita	62
Sorbus aucuparia 'Pendula' - Jarzab pospolity odm. zwisająca	1
Sorbus intermedia - Jarzab szwedzki	17
Thuja occidentalis - Żywotnik zachodni	3
Tilia americana - Lipa amerykańska	54
Tilia cordata - Lipa drobnolistna	500
Tilia platyphyllos - Lipa szerokolistna	58
Tilia tomentosa - Lipa srebrzysta	3
Tilia xeucliora - Lipa krymska	39
Tilia xeuropaea - Lipa holenderska	280
Ulmus glabra - Wiąz górski	54
Ulmus laevis - Wiąz szypułkowy	14
Ulmus minor - Wiąz polny	8

Corylus colurna

Platanus xhispanica 'Acerifolia'

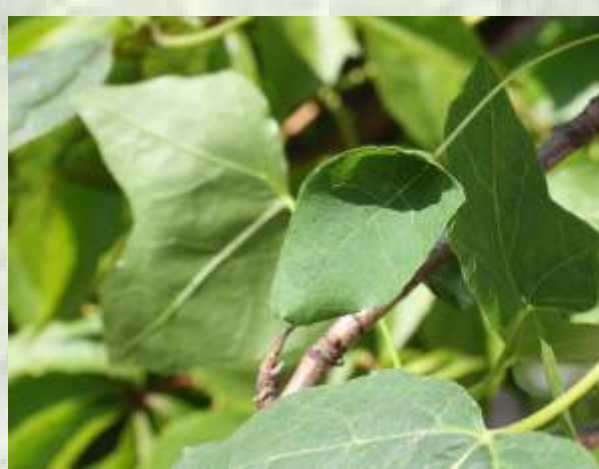
Aesculus flava

Fagus sylvatica 'Rohani'

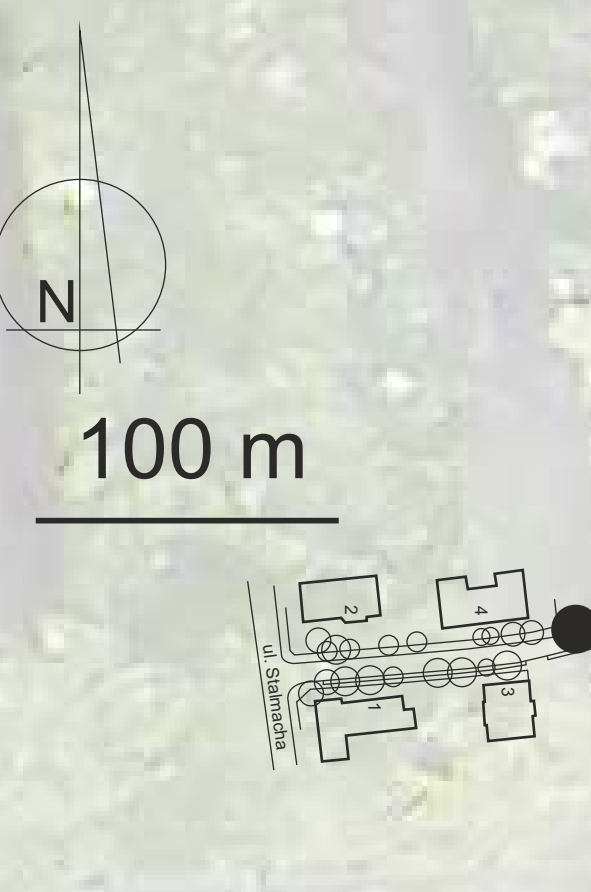
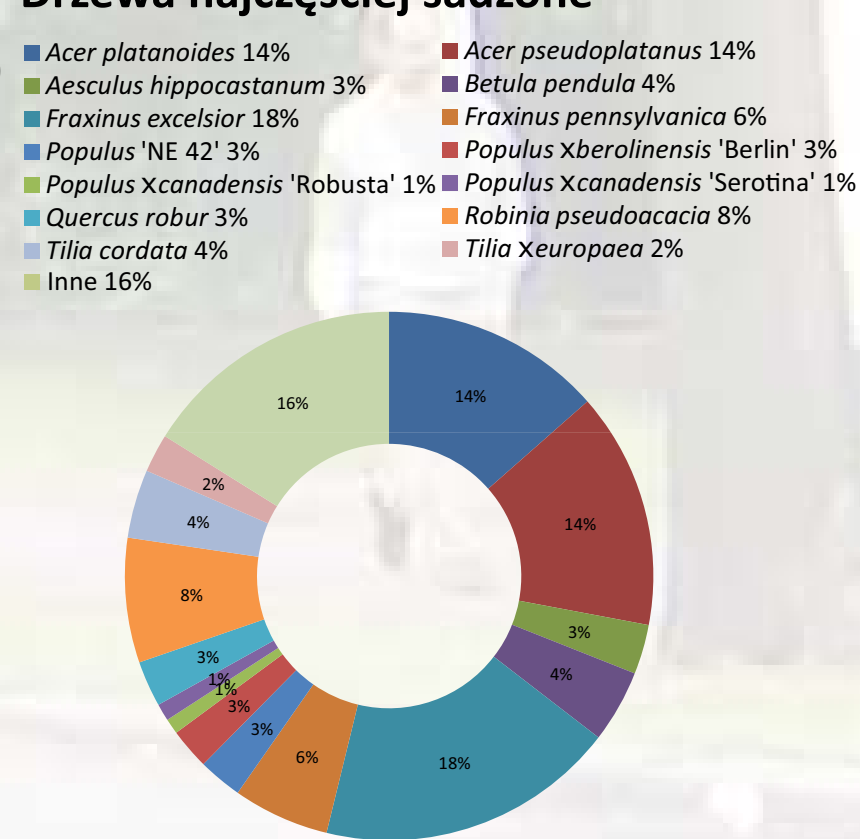

Acer pseudoplatanus 'Luteovirescens'

Acer platanoides 'Stollii'

Drzewa najczęściej sadzone

Osiedle Borsiga powstawało od 1867 przy zakładach koncernu Augusta Borsiga Borsigwerke w Biskupicach. Kamienice ustawione są tu na ortogonalnej siatce i tworzą wyraźny prostokąt. Najstarsze nasadzenia z lat powstania osiedla to jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior*) po trzy wzdłuż budynków i po jednym przed chlewkami (ul. Kempki, Rodziewiczówny, Władysława IV, Głowackiego, Lelewele), klonami pospolitymi (*Acer platanoides*) i jaworami (*Acer pseudoplatanus*) obsadzono ulicę przy domach pracowników nadzoru (ul. Okrzei, Lelewele, Częstochowska i Żmudy). Na zachód od osiedla istniały zakłady i budynki zarządu, zwane „zamkiem”, przy którym założono niewielki park zamknięty nasympem kolejowym. Ulicę Zamkową obsadzono kasztanowcami pospolitymi (*Aesculus hippocastanum*).

Kolonie Piaskową - „Zandkę” zbudowano w latach 1907-1922 dla pracowników huty Donnersmarckhütte. Jest to przykład zapożyczenia wzorców angielskich. Domy dla zwykle 12 rodzin stoją w regularnym rytmie, są jednak otoczone ogrodami, nie tworzą pierzei. Wzdłuż ulic Krakusa, Siedleckiego i Piechy rosną potężne 100 a nawet 120 letnie platany klonolistne (*Platanus xhispanica* 'Acerifolia') 210-331cm obwodu mierzonego w 2021 r.). Wzdłuż ul. Stalmach posadzono uzdę lip (*Tilia cordata*). W czasach po II wojnie światowej na ulicy Piechy, Bończyka i koniec ul. Krakusa wprowadzono robinie białe (*Robinia pseudoacacia*).

Ciekawym dendrologicznym terenem jest obszar dawnej szkółki drzew i krzewów Spätha, której świetność przypadła na lata 20-te i 30-te XX wieku. Jest położona przy ulicy Dr. Henryka Jordana w Zabrzu-Rokity. Nie odnaleziono jednak dokumentów dotyczących produkcji w tym okresie. Po wojnie szkółkę zlikwidowano. W latach 50-tych dr Tadeusz Szymanowski przeprowadził na tym terenie lustrację. Później zainteresowanie zgromadzonymi tu okazami pojawiło się dopiero w latach 90-tych przy okazji publikacji dr Bożeny Witkowskiej i prof. Barbary Tokarskiej-Guzik. Zgodnie z informacją uzyskaną od ostatniego dzierżawcy terenu Tomasza Gołsa, szkółkę odwiedził również prof. Włodzimierz Seneta i prof. Jakub Dołatowski. W 1993 przeprowadzono tu inwentaryzację. Szereg wykazanych przez Szymanowskiego gatunków i odmian nie zostało odnalezionych na terenie opracowania. Również inwentaryzacja z 2011 roku wskazuje na dalsze ubożenie zestawu dendroflory. Na terenie planowane jest założenie osiedla.

Na terenie znajdują się obecnie trzy pomniki przyrody: jałowiec wirgińskijski (*Juniperus virginiana*), grab odm. kolumnowej (*Carpinus betulus* 'Columnaris') i buk odm. Rohana (*Fagus sylvatica* 'Rohani'). Na szczególną ochronę zasługują także inne drzewa wskazane w rejestrze drzew i krzewów jako cenne, a zwłaszcza jawor odm. żółtawozielony (*Acer pseudoplatanus* 'Luteovirescens'), (przypuszczalnie jedyny taki egzemplarz w Polsce), jodły Veitcha (*Abies veitchii*) i kaukaska (*Abies nordmanniana*), sosna wydymowa (*Pinus contorta*), sosna rumelijska (*Pinus peuce*), sosny żółte (*Pinus ponderosa*), klon pospolity odm. Stolla (*Acer platanoides* 'Stollii'), (obecnie usunięty), klon kappadocki (*Acer cappadocicum*), klon Heldreicha (*Acer heldreichii*), dąb węgierski (*Quercus frainetto*), korkowiec amurski (*Phellodendron amurense*), jabłonie ozdobne, oczar omszony (*Hamamelis mollis*), klon polny odm. żółtostnej (*Acer campestre* 'Postelense') (mający na tie innych okazów z polskich arboretów wyjątkowo rozmiary i wyjątkowo intensywny kolor) oraz rozproszone po terenie głogi jednoszyjkowe odm. wyprostowanej (*Crataegus monogyna* 'Stricta').

Źródła:
1. Rostański Adam, Herczek Aleksander, Gorczyca Jacek, Rostański Krzysztof M.: Przyroda ożywiona. (w.) Barciak Antoni, Hnatyszyn Piotr (red): Zabrze przez stulecia, Monografia, Muzeum Miejskie w Zabrzu ISBN 978-83-64511-89-9, Wydawnictwo "Pasaż" ISBN 978-83-87436-45-2, Kraków-Zabrze 2022, str. 147-277.
2. Inwentaryzacja terenów i szaty roślinnej zieleni miejskiej i pasów przyulicznych w Zabrzu. 1998-2001, Pracownia HORTUS, Katowice, Inwestor: UM w Zabrzu
3. Inwentaryzacja terenu i szaty roślinnej na terenie Miejskiego Ogrodu Botanicznego w Zabrzu 2013-2014, Pracownia HORTUS, Katowice, Inwestor: UM w Zabrzu

